

RAVASZ LÁSZLÓ, AZ ÍRÓ

„Hallóvá kell tenni a világot,
mert siketté lett a lelke.“

(Ravasz László)

RAVASZ LÁSZLÓ írói munkásságát két pontról lehet már ma is jelképesnek tekinteni. Az egyik pont ott van, ahonnan az egész magyar irodalom, sőt általában az irodalom fejlődésmenetére lehet rálátni. Innen nézve ez a munkásság megvalósítása egy mindig csodálatos jelentőségű találkozásnak. Ennek a találkozásnak az az egyik történeti jegye, hogy ismétlődik. Ismétlődik, de nagy időközökben. Néha hosszú évszázadoknak kell eltelniök, hogy létrejöhessen. Azt is tudjuk róla, hogy az ember nem akarja huzamosabban elviselni ennek a ritkán megtörténő találkozásnak a szemléletét. A találkozókat szétválasztja, mindegyiket a maga külön útjára kényszeríti, hogy aztán a századok során a hiányérzettől úzve ismét eljutni igyekezzék ennek az együttlétnek a látásához.

Ebben a találkozásban emberségünk s ezzel egész műveltségünk két princípiuma vesz részt: az e világi és a világ fölött való, a humanum és a religiozum. „Nemo poeta et religiosus est“ — mondta ki a mi Janus Pannoniusunk az emberi látásnak nagy szétválasztó ítéletét akkor, midőn az európai szellemtörténet folyamán az első ilyen döntő jellegű megoszlás végbement. Innen kezdve szoktunk ahhoz, hogy az írásművészet teljesítményeit az „ars humana“ szemüvegén át nézzük. „Írtam pedig ezt nem én, hanem az élő Isten, ki sokképpen kényszerít vala reája“ — felelte erre a reformáció írója. Innen kezdve lett viszont élővé emberi lelkünkben a kitörülhetetlen vágy, hogy e párbeszédet, melyben nagy emberi büszkeségek és mély emberi alázatosságok szólaltak meg az idők folyamán, egyetlen szintetikus kijelentéssé sűrítsük. Ha nem tudtunk mást, pótlékokhoz fordultunk. Istenné tettük meg a költőt, az író, a művészt és esztétikumban kerestük a létünkhöz szükséges világfölöttit, máskor meg vallásos zélusunkban szobrot, képet romboltunk, író, és könyvet égettünk meg. Valódi találkozásokban igen gyéren volt részünk. De hogy ilyen találkozás még a legnyugtalanabb időben is lehetséges, annak bizonyágtevői Ravasz László beszédei és írásai. Itt már ezek nemcsak egy szellem-történeti alakulás tényezői, melyeket akármilyen „hideg“ történetlátás is köteles tudomásul venni, hanem lélekformáló és lélekmeztartó erők tétova mozdulatokkal és ideges rándulásokkal teli napjainkban.

„Beszéd“-et és „írás“-t mondtunk az előbb. Ezt a két szóból álló alcímet viseli legújabb műveinek most megjelent gyűjteménye is.¹

¹ Legyen világosság. Beszéd, írárok. Franklin-Társulat kiadása, Budapest 1938. 3 kötet.

Ezzel a két szóval már fel is léptünk arra a másik kilátópontra, ahonnan ezek a művek újabb jelképi jelentést mutatnak. Ravasz László művei valami titokzatos kettős kapcsolatról tudnak számot adni.

Az egyik kapcsolat a mondanivaló és a kifejezés között keresendő. E művek, csekély kivétellel, mind olyanok, melyek legbelsőbb szerkezeti elemeikben az élőszavas formálás és kifejezés törvényeinek engedelmeskednek. Áll ez még azokra is, melyek megalkotásánál a kézirat — mint ő maga mondja — nemcsak a „készület eredménye“, hanem már maga a befejezett mű. Műveinek olvasása közben mintha az a régi „irodalmi“ elv éledne megújított életre, melyet egyformán vallott Luther Márton és Pázmány Péter, az t. i., hogy az igazán határozó szó csak az élőn elhangzó, nem pedig az írásban vagy a nyomtatásban megrögzített. Ez a naturális elv átüt a sorokon és úgy érezzük, mintha egy nagyon vékony határmegyén járnánk, amelyről egyformán közel van hozzánk szó és írás, élet és irodalom. Szó és írás végzetes antinómiája itt megszűnik.

A másik kapcsolat szorosan melléje áll ennek az előbbinek. Az írás készülhet az íróasztal fiókjá számára, a szó közönség felé röppen. Az írás tud rejtőzködni, „titkos“-sá lenni, magát allúziók és mondatszövedékek ködébe burkolni, a szó soha, mert akkor megsemmisíti önmagát. Mint irodalmi ellenkép magyar prózánknek első, valósággal önálló, mert a latinság támasztó ereje nélkül megtett mozdulatai jutnak eszünkbe, a XVI. századi levelek, melyekben keserves küzdelmet vív egymással az élő szó és az írás. Ezekben a levelekben egy kifejezés fordul elő igen gyakran, a „szembe levés“, mint megjelölése annak az egyetlenül lehetséges és kívánt állapotnak, melyben az emberi közlés valósággal eléri azt, akinek szól. Ilyen életteli szembe levések irodalomma szilárdult formái Ravasz László művei. Magukban hordják azt a mágikus összefüggést, mely a kifejező és a befogadó, a beszélő és a hallgató, az író és az olvasó között létrejöhet. Hallható írások, „litteratum ex auditu“.

Abból, hogy írói személyiségében létrejött religiózum és humánium egybefonódása, egyenesen következik látásának tág volta. Nem egyszerű témagazdagságot értünk ezen. Protestáns pap-íróinkat gyakran fenyegeti az a veszedelem, mely szinte a hivatásukkal együttjáró témabőség folyománya. A lelkipásztornak már „hivatalból“ kötelessége, hogy az élet egészét lássa. Ebben a látásban nem lehetnek különleges kedvtelések, arisztokratikus elhárítások vagy egyéni válogatások. Valóban semmi, ami emberi, nem lehet nekik idegen. Ez a hivatásbeli kötelezettség rejt magában egyfelől nagy csábítást, másfelől pedig nagy veszedelmet, abban a pillanatban, mikor mindez irodalmi kifejezéssé válik. A meglátott dolgok hatalmasak és fenyegetők, erő és ellenállás rejlik bennük. Meglátásuk felhív a kifejezésre, démoni mivoltuk pedig visszarettent. A gyengét nem engedik tovább a puszta látásnál és a dolgokat legyőző kifejezés belemenekül lírizmusba vagy retorikába, melyeknek hitelét még az Evangélium szavai sem biztosítják. Ilyenkor lesz az Ige puszta kompozicionális eszközzé, az írásmű pedig egy dráma kitűnő első felvonásává, melyhez a másik kettőt már csak a közhelyek mindent megoldó képessége ragasztja hozzá.

Hogy Ravasz László emberi dolgainkat meglátó ereje mekkora területet tud átölelni, műveinek e mostani gyűjteménye egymagában is bizonyítja. Gyakorlati és szellemi életünknek nincsen olyan része, mely ne kapna helyet írásaiban. Néha huzamos és részletező megfigyelésben, tanulmányozásban viszi magával az olvasót, máskor egy-egy felvillanó stíl-kép figyelmeztet a minden emberit látó szem éles-ségére. És itt nemcsak azokra a műveire gondolunk, melyek létrejötté már nem a szorosan vett egyházi szolgálattétevéből eredett, hanem valamennyire. Emberarcok, élők és halottak, hivatások és szerepek, tudományaink és hiedelmeink, jelenünk és emlékezéseink, értéseink és illúzióink, örök és jelenvaló kérdéseink teszik össze azt az „anyag“-ot, mely műveiben a tematika alkotó elemeiként szembenéz velünk.

Mindez azonban nála valósággal is csak anyag és eszköz, nem pedig önmagáért való. Emberábrázolásaiból hiányzik a naturalizmus aprólékos vonásokból összerakott, úntalan teljessége, gazdag problémafejtéseiből a szakszerűség féltékeny önelhatárolása. Ábrázolásaiban és fejtegetéseiben minden anyag önmagán túlvezető lendületet kap, a tényéknél valami messzebbre és magasabbra mutató energiát, de nem iskolás illusztrációképpen, hanem önmaga egyenes folytatásaként. Ebben a folytatásban nincsen tétova megállás vagy elkerülés, semmi nyoma annak a zökkenőnek, amelyet bizonytalan kezekben az anyag ellenállása okoz. „Ich schreite kaum — doch wahn' ich mich schon weit“ — mondja Parsifal a Grál-vár felé haladtában. Ilyen folytonos haladásra és emelkedésre kényszerítettünk Ravasz László írásaival. Van egy több képváltozatban is használt jelentős szava: hegycsúcs. Valóban mindig a hegycsúcsig kell vele végigjárnunk az utat, induljunk légyen el egy emberi ünnep alkalmiságából vagy a tudomány Örök antinómiáiból. Onnan aztán, de csakis onnan már tisztán és egyetlenül hangzik az Ige, mint az egyedüli Világosság és Igazság felelete.

Nem felejtjük el, hogy hitünk szerint ennek a Világosságnak és Igazságnak a meglátása nem a humánus erejének vívmánya, hanem kegyelmi ajándék. De annak, akinek megadatott a csúcsra vezetés képessége, az nemcsak ennek a felfelé való vonzásnak az állandó erővonalai között él, hanem embereket és dolgokat is ebből a dinamikus erővonal-rendszerből értékeli. Ravasz Lászlónál éppen azáltal válik lehetővé az emberi valóságoknak a csúcsig való vezetése, mert megtudja határozni e valóságoknak „szerkezetét és mintázatát“. Minden valóság, amely bennünk emberi természetünk vagy körülöt-tünk e világ adottságai következményeképp létezik és él, az az érték-megvalósulás lehetőségét hordozza magában. „Minden amit művelünk, sőt maga az egész élet, tulajdonképpen út... Az út maga egy, de kétfelé lehet rajta menni, rendesen két ellenkező irányban. Lehet távolodni és lehet közeledni...“ Ebben a lehetőségben rejlik a valóságok, az ember életének nagy kockázata. A kockázat annyi, mint szabadság az érték-megvalósításra vagy ennek megtagadására.

De ez emberi szabadság. Mert ha a végső lépésekig követjük az „ars humana“ vonalát, akkor kétségtelen, hogy itt az egyetlen tárgy az ember, mert neki jutott a nagy kockázatú szabadság egyidőben

örömteli és tragikus ajándéka. A „great adventure“ élője tud-e olyanná lenni, hogy a benne rejlő potenciális érték valósággá váljék, vagy nem? Ha egészen summázva tekintjük ezeket a műveket, akkor ez az a döntő jellegű kérdés, mely bennük feleletet keres és talál. A felelet keresésében és megadásában írás és beszéd, az irodalom az egyetlen tárgynak megfelelően maga is egyetlen hangot szólaltat meg: az üzenet, a prófécia hangját.

Éppen tőle tanultuk meg azt az irodalom-elvet, hogy minden műben benne rejlik a prófétai elem. „Lehet, hogy egy szonettben nem látod, mert a különvett selyemszárlól sem látod, hogy milyen színű, de hogyha az egész motringot: egy egész élet költeményeit egybefogva nézed, világosan látod a színvallást.“ Az irodalom profetikussá mivolta az ember segítő eszköze abban, hogy jobbá lehessen.

Lehetetlen itt e rövid számadásban tárgyilag összefoglalni mind azokat a gondolatokat, melyek az ember- és a magyarság-nevelés szolgálatát végzik beszédeiben és írásaiban. Azok az „anyag“-ok, melyeket az előbb már megpróbáltunk legalább vázlatosan felsorolni, mintegy varázsütésre bontják ki előttünk valósággá váltható értékeiket. Ha engedünk — már pedig engednünk kell — annak a hatásnak, melyet e gazdag kibomlás kikerülhetetlenül felkelt bennünk, akkor megtelünk ember és magyar voltunk felől édes reménységel, de ugyanakkor a felelősségtudat komolyságával is. De ne higgyük azt, hogy pusztán az értékek igazságtartalma az, ami a hallgatót vagy az olvasót megragadja. Az igazsággal szembezállhat a szkepszis ellentett igazsága vagy önmagában való romboló ereje, a hit hatalmával a hitetlenségé. A megragadottságban döntő szerepe van annak a csodálatnak, mellyel mintegy kísérik őt, járva az eszmék meredélyei fölött, annak az optimizmusnak, mellyel logikai vállalkozásaiban mi magunk is résztveszünk, annak a szuggesztiónak, mely szemléletes képeiből, dialektikus formájú és mégis egyetlen célú mondataiból felénk áramlik, egyszóval mind annak, ami a próféciaiban már személyes alkat, stílus és szerkezet, ami — az ő szavaival élve — a „prófécia művészeté“.

Bármennyire a legnagyobb magaslatokon való járás is műveinek az olvasása, egyetlen pillanatban sem érzünk szédülést vagy fáradást. Első oka bizonyára azokban a szellemi tájakban rejlik, melyeket vezetésével megmutat nekünk. Mindegyike létünkhöz és üdvösségünkhöz tartozó: egzisztenciális. Nem húnyhatjuk be előttük a szemünket, mert akkor már saját szellemi megsemmisülésünket idézzük elő. A másik ok az, hogy tudatos vezetőre bíztuk magunkat. Műveinek e mostani gyűjteményében több írása is foglalkozik elv és gyakorlat szempontjából a műalkotásnak azzal a fajával, melynek ő éppen az újjáteremtője. A régi retorika szónoki beszédnek nevezi ezt a műfajt, de Ravasz László elvi tanulmányait olvasva egyre szegényesebbeknek és tartalmatlanabbaknak tetszenek azok a műfaji jegyek, melyeket eddig meghatározóiként ismertünk. „A beszéd — írja — logikai dráma. Minden műalkotás velejében ellentét feszül, s ennek győzelmes feloldása a művészi siker; de ez a feszültség sehol sem oly döntő fontosságú, mint a drámában és a beszédben. A dráma is abból áll

elő, hogy egy adottság: jellemeken nyugvó kezdő helyzet, lélektanilag megokolt cselekmények során átalakul egy merőben más, végső helyzetű, mely a drámának nevezett életdarabot szükségesen befejezi. Mindenikben megremegtet a sorsfordulat, de megráz és fel-emel a vég. Amit a drámánál a legnagyobb művészi instrumentum: egy egész színház minden technikájával és minden színművészeivel mint egyetlen kollektív eszköz ábrázol: azt a beszédben egy ember végzi, aki akkor teremti és akkor adja elő az egész művet. De éppen azért, hogy teremthessen, szükség, hogy belevonja a drámába e második személyt, titokzatos és roppant társát: a hallgatóságot. Ezáltal a nagy logikai dráma már nem a szónok gondolatában és beszédében játszik le, hanem a hallgatóság lelkében, mint valóságos lelki vihar: állítás, ellenmondás, harag, lelkesedés, győzelem, felmagasztaltság.“ Minden műfaj csak akkor tud megújulni, hogyha egy olyan egyéniség hasonlítja magához, akinek ez elrendelt kifejezési formája. Ezt a teremő áthasonítást vitte végbe irodalmunkban Ravasz László. Kezében a már-már hitelét és létjogát veszítő műfaj magisztrális szerszám, a kollektív akarataktotás karmesteri pálcája.

És ez a megújított műfaj most egyszerre mélyen magyar is. Ősi életmódunk és hajlamaink emlékeztetője és kifejezője. A legtisztábban szóhoz juttatója drága kincsünknek, annak az „élő, zengő testnek, annak a közös műalkotásnak“, melynek neve magyar nyelv. E közös műalkotás olvadt össze most egy formáló művész kezében az egyéniség lelkével, vallott hitével és igazságával. Az ötvözet nevét maga a művész adta meg: „ars hungarica“.

KERESÉNYI DEZSŐ